

VU Research Portal

Vrijheidsstraf

Meijer, S

published in

Delikt en Delinkwent
2024

document version

Publisher's PDF, also known as Version of record

document license

Article 25fa Dutch Copyright Act

[Link to publication in VU Research Portal](#)

citation for published version (APA)

Meijer, S. (2024). Vrijheidsstraf. *Delikt en Delinkwent*, 2024(3), 206-207. Article 2024/15.
https://www.inview.nl/document/idfe2aee55ccf3499fbbb5b5d6d8019218?ctx=WKNL_CSL_32

General rights

Copyright and moral rights for the publications made accessible in the public portal are retained by the authors and/or other copyright owners and it is a condition of accessing publications that users recognise and abide by the legal requirements associated with these rights.

- Users may download and print one copy of any publication from the public portal for the purpose of private study or research.
- You may not further distribute the material or use it for any profit-making activity or commercial gain
- You may freely distribute the URL identifying the publication in the public portal

Take down policy

If you believe that this document breaches copyright please contact us providing details, and we will remove access to the work immediately and investigate your claim.

E-mail address:

vuresearchportal.ub@vu.nl

Straffen en behandelen

DD 2024/15

a. **Vrijheidsstraf**

Personeelskrapte en capaciteitstekort gevangeniswezen

Bij brief van 30 november 2023 informeerde demissionair minister voor Rechtsbescherming de Tweede Kamer over de capaciteitsproblematiek in het gevangeniswezen (*Kamerstukken II 2023/24*, 24 587, nr. 926). Het capaciteitstekort heeft anders dan voorheen niet zijn oorzaak in een tekort aan celcapaciteit, maar in de krapte op de Nederlandse arbeidsmarkt. De Dienst Justitiële Inrichtingen heeft inmiddels al enkele jaren te maken met een groot aantal vacatures, een hoog ziekteverzuim en een fors uitstroompercentage van personeel. De verwachting is dat de krapte de komende jaren toeneemt. Het capaciteitstekort heeft ook invloed op isd-gestelden, omdat de capaciteit die daar beschikbaar is wordt ingezet voor (de rest van) het gevangeniswezen. Het capaciteitsgebrek treft bovendien niet enkel het gevangeniswezen, maar ook de forensische zorg. Zo verblijven door plaatsgebrek inmiddels ongeveer 150 zogenoemde tbs-passanten in het gevangeniswezen in afwachting van een plek in een Forensisch Psychiatrisch Centrum. En ook bij de Justitiële Jeugdinstellingen is sprake van plaatsgebrek.

De naar aanleiding van het in een eerdere rubriek (*DD 2022/58*) besproken PWC-rapport naar de financierbaarheid van DJI genomen instroom-beperkende en uitstroom-bevorderende maatregelen blijken niet afdoende om het capaciteitstekort op te vangen. Naast alle inspanningen voor het werven van nieuw personeel en het terugdringen van het ziekteverzuim, licht de minister in de brief daarom enkele maatregelen toe die op de korte en middellange termijn worden genomen.

Een eerste maatregel op de korte termijn is dat zogenoemde zelfmelders vanaf 6 december 2023 niet meer worden opgenomen. De maatregel geldt ook voor zelfmelders die al een oproep hebben gekregen. Door deze maatregel vermindert de druk per direct, maar gelet op het beginsel van voortvarendheid van de tenuitvoerlegging van de straf is deze maatregel minder wenselijk. Voor het gevangeniswezen is het slechts een tijdelijke oplossing: de openstaande straf blijft als een zwaard van Damocles boven het hoofd van de veroordeelde hangen, omdat deze op een later moment alsnog moet worden uitgezeten.

Een tweede maatregel op korte termijn is het beperken van de instroom arrestanten. Met arrestanten wordt hier bedoeld op personen die eerder een straf, boete of maatregel opgelegd hebben gekregen en zich daaraan hebben onttrokken. Bezien wordt nog welke groepen hiervoor in aanmerking komen. Zo denkt de minister aan het opschorten van de tenuitvoerlegging van korte vrijheidsbenemende straffen of een alternatieve wijze van tenuitvoerlegging van de straf. Hoewel hier niet expliciet genoemd valt bijvoorbeeld te denken aan het versneld invoeren van de mogelijkheid van een vervangende taakstraf.

Voor wat betreft de maatregelen op de lange termijn worden in de eerste plaats de criteria voor plaatsing op een Beperkt Beveiligde Afdeling (BBA) wederom uitgebreid. Al enige tijd speelt het probleem dat de BBA's vrijwel leeg staan. Als gevolg van de wijziging door de Wet straffen en beschermen is plaatsing in een penitentiair programma aantrekkelijker dan plaatsing in een BBA, omdat het penitentiair programma een extramurale vorm is van tenuitvoerlegging van de gevangenisstraf en de gedetineerde bij plaatsing in een BBA enkel overdag de penitentiare inrichting verlaat in het kader van re-integratieverlof voor extramurale arbeid. De plaatsingscriteria zijn zeer recent nog, per 2 november 2023, uitgebreid in die zin dat plaatsing op

de BBA niet alleen mogelijk is als de gedetineerde (betaalde) arbeid verricht, maar ook indien hij een dagbesteding heeft, eventueel in combinatie met opleiding/zorg (*Stcrt.* 2023, 30008). Concreet denkt de minister aan het oprekken van de huidige termijn van plaatsing op een BBA, waardoor gedetineerden eerder kunnen worden geplaatst en ook langer op een BBA kunnen verblijven. Plaatsing op een BBA is momenteel mogelijk bij straffen van langer dan zes maanden en gedurende ten hoogste een zesde deel van de opgelegde straf voorafgaand aan het moment waarop de gedetineerde in aanmerking kan komen voor voorwaardelijke invrijheidstelling. Plaatsing op een BBA is alleen mogelijk voor een termijn van minimaal vier weken en maximaal twaalf maanden (art. 20ab Rtvj jo. 2 Pspog).

Een tweede maatregel voor de lange termijn komt erop neer dat gedetineerden met een gevangenisstraf tussen twee weken en een jaar het laatste deel hun straf door middel van elektronisch toezicht ondergaan. Formeel gezien wordt de gedetineerde dan geplaatst in een penitentiair programma wat, als gezegd, inhoudt dat hij zijn straf extramuraal ondergaat met elektronisch toezicht met voorwaarden. Bij overtreding van de voorwaarden bestaat de mogelijkheid tot terugplaatsing naar een penitentiare inrichting. In feite introduceert de minister hiermee de elektronische detentie als executiemodaliteit. Terecht wordt dan ook opgemerkt dat een en ander een nadere juridische uitwerking vergt waarbij de minister in elk geval aan geeft rekening te houden met de aard en de ernst van het delict met het oog op de slachtofferbelangen.

Met name op laatstgenoemde voorstel is veel kritiek geleverd door de Raad voor de rechtspraak. Zo stelt voorzitter Henk Naves dat als 'gemorreld wordt aan het vonnis van de rechter, dat het gezag en de geloofwaardigheid van de rechtspraak [kan] beschadigen.' Dat is enerzijds begrijpelijk, omdat als uitgangspunt een executieplicht

geldt voor rechterlijke uitspraken. Aan de andere kant, als het voorstel inhoudt dat de regeling van het penitentiair programma wordt aangepast, weet de rechter waar hij aan toe is wanneer hij de straf oplegt. Onder het huidige recht is deelname aan het penitentiair programma namelijk mogelijk voor straffen tussen zes maanden en een half jaar, wat dus ook inhoudt dat deze categorie gedetineerden het einde van hun straf, tot een hoogste van maximaal acht weken, extramuraal kunnen ondergaan indien zij aan bepaalde voorwaarden voldoen, eventueel met toepassing van elektronisch toezicht.

Het voorstel van de minister en de kritiek vanuit de rechterlijke macht roepen de vraag naar de vormgeving van de voorgestelde mogelijkheid om de vrijheidsbenemende straf uit te laten zitten door middel van elektronisch toezicht of, zo men wil, elektronische detentie. Belangrijke vraag daarbij is of elektronische detentie moet worden vormgegeven als executiemodaliteit of als zelfstandige hoofdstraf. Bovendien roept het de vraag op naar de inhoud ervan: afhankelijk van de vormgeving zou namelijk kunnen worden betoogd dat deze sanctie in (meer of mindere mate) vrijheidsbenemend (denk aan 23 uur per dag thuisarrest) of vrijheidsbeperkend is. En ook vanuit het oogpunt van rechtsbescherming roept het voorstel veel vragen op (is er bezwaar van de veroordeelde of het slachtoffer mogelijk tegen de beslissing om de gevangenisstraf uit te zitten door middel van elektronisch toezicht of elektronische detentie, aan welke voorwaarden moeten de veroordeelde en diens omgeving voldoen, kan het toezicht 'kaal' worden opgelegd of moeten er voorwaarden worden gesteld?, etc.). De nadere juridische regeling is in dit opzicht nog niet zo eenvoudig als het lijkt.

S. Meijer

- b. **Rechtspraak rechtspositie van gedetineerden** (De in deze rubriek genoemde uitspraken van de BC zijn te vinden op de website: www.rsj.nl)

1. **Interne rechtspositie**

(Enkele) verschafte mogelijkheid tot VCHD dan wel tot schaden van belangen is onvoldoende om te kunnen spreken van risicovolle situatie die intensief toezicht op AIT noodzakelijk maakt

Over de recent ontstane Afdeling Intensief Toezicht (AIT) en het daarop van toepassing zijnde regime is veel te doen. Beoogd wordt het aantal AIT's uit te breiden, de plaatsing op een dergelijke afdeling centraal te regelen vanuit het ministerie en het regime te verscherpen middels de voorgenomen wijzigingen in de Pbw om voortgezet crimineel handelen in detentie (VCHD) tegen te gaan. Vooralsnog is de AIT echter niet wettelijk geregeld en een beslissing van de inrichtingsdirecteur, waartegen beklag openstaat. In de onderhavige zaak heeft klager beklag ingesteld tegen de beslissing van de directeur van PI Krimpen aan den IJssel om hem op de AIT te plaatsen per 20 december 2021. Klager heeft aangevoerd zich niet te kunnen verenigen met de redenen die tot zijn plaatsing op de AIT hebben geleid, namelijk het in 2021 driemaal zijn gesanctioneerd voor het bezit van softdrugs en het tweemaal zijn gesanctioneerd voor het bezit van een mobiele telefoon. De begin december in klagers cel aangetroffen mobiele telefoon was evenwel niet van klager, maar van zijn celgenoot. In beroep herhaalt de BC de overweging (BC 17 april 2023, 22/30865/GA en 22/30903/GA) dat gedetineerden tevens om andere redenen dan het voorkomen van VCHD op de AIT kunnen worden geplaatst. In de onderhavige zaak is klager op de AIT geplaatst, omdat hij zich de mogelijkheid zou hebben verschaft om ongecontroleerd criminele activiteiten voort te zetten en omdat hij

de mogelijkheid zou hebben gecreëerd om de belangen van anderen in het algemeen en slachtoffers in het bijzonder ernstig te schaden. De directeur heeft hieraan diverse gebeurtenissen ten grondslag gelegd, waaronder een schriftelijk verslag van een waargenomen gesprek tussen klager en een aantal medegedetineerden over het gebruik van WhatsApp en over dat zij via Facebook contact hadden met verschillende personen. Ook is aan klager meerdere malen een disciplinaire straf opgelegd wegens – al dan niet onbetwist – het in bezit hebben van een zakje wiet, een hoeveelheid hasj en mobiele telefoons. De BC overweegt dat het bezit van mobiele telefoons en softdrugs op zichzelf de mogelijkheid kunnen bieden tot VCHD-gedrag, maar dat dit niet altijd het geval hoeft te zijn en dat in onderhavig geval onvoldoende aannemelijk is geworden dat klager zich hier daadwerkelijk schuldig aan heeft gemaakt. Bovendien wordt door de directeur ook slechts gesproken over een ‘mogelijkheid’ dat klager met voornoemde gedragingen criminele activiteiten heeft ontplooid. Dat klager zich hiermee de mogelijkheid heeft verschaft om belangen van anderen te schaden, is evenmin toegelicht en niet nader geduid dan een ‘mogelijkheid’ daartoe.

“Hoewel klagers gedragingen in dezen op zichzelf als ongewenst dan wel ontoelaatbaar zijn aan te merken, is de daarmee (enkele) verschafte mogelijkheid tot voortgezet crimineel handelen in detentie dan wel tot het schaden van belangen onvoldoende om te kunnen spreken van een risicovolle situatie die intensief toezicht op de AIT noodzakelijk maakt. Het is goed denkbaar dat dat anders komt te liggen als de strafrechtelijke achtergrond van een gedetineerde, de plaatsing van een gedetineerde op de GVM-lijst en/of de opgelegde toezichtmaatregelen aan een gedetineerde een relevante rol spelen. Daar is in dit geval echter niets over aangevoerd.”

Gelet op het voorgaande oordeelt de BC dat de directeur onvoldoende heeft gemotiveerd dat klagers plaatsing op de AIT noodzakelijk was, waardoor de beslissing als onredelijk en onbillijk wordt aangemerkt. Volgt gegrondverklaring van het beroep met vernietiging van de uitspraak van de beklagrechtter en alsnog gegrondverklaring van het beklag. Nu de rechtsgevolgen van de bestreden beslissing niet meer ongedaan zijn te maken, komt klager een tegemoetkoming toe. De BC zoekt bij de bepaling van de hoogte hiervan aansluiting bij het gehanteerde standaardbedrag voor het verblijf in verkeerde inrichting met een verkeerd regime, te weten € 75,- per maand. Aangezien klager (afgerond) drie maanden ten onrechte op de AIT heeft verbleven, wordt de tegemoetkoming vastgesteld op € 225. (BC 17 augustus 2023, 22/29360/GA)

Overigens heeft de BC ook in de uitspraken 21/20486/GA (27 juni 2022) en 22/31197/GA (30 juni 2023) geoordeeld dat het enkele bezit van contrabande onvoldoende is voor de stelling dat sprake is van VCHD.

Indien een reeks van kortdurende re-integratieverloven is verzocht, kan de directeur niet slechts de gehele reeks integraal afwijzen

De directeur heeft klagers verzoek om een reeks van elf kortdurende re-integratieverloven afgewezen aangezien op geen enkele wijze is gebleken waarom er elf verloven nodig zijn om het re-integratiedoel te behalen. Na gegrondverklaring door de beklagcommissie stelt de directeur beroep in, aanvoerend dat de beklagcommissie is voorbijgegaan aan de eigen verantwoordelijkheid van klager om te bedenken hoeveel kortdurende re-integratieverloven hij nodig heeft om zijn re-integratiedoel te bereiken en dit (met ondersteuning van de casemanager) te motiveren. De BC stelt met verwijzing naar de relevante regelgeving in de Regeling tijdelijk verlaten van de inrichting voorop dat bij een verzoek om kortdurend re-integratieverlof inzichtelijk moet worden gemaakt op welke wijze dit verlof bijdraagt aan of in

dienst staat van de re-integratiedoelen die in het D&R-plan van de betreffende gedetineerde zijn vastgelegd. Dit brengt met zich dat de re-integratiedoelen van de gedetineerde concreet moeten worden omschreven en dat duidelijk dient te zijn op welke manier wordt beoogd de betreffende re-integratiedoelen te bereiken. Als een gedetineerde op grond van eenzelfde re-integratiedoel vaker voor het verlenen van (kortdurend) re-integratieverlof in aanmerking komt, kan dit met behulp van een verlofschema worden geïllustreerd (*Stcrt.* 2021, 28357). Naar het oordeel van de BC is dit alles ook van betekenis bij de beoordeling van het eventuele beklag en/of beroep van de gedetineerde tegen de afwijzing van een verzoek om re-integratieverlof. Evenals de beklagcommissie meent de BC dat de directeur in de bestreden beslissing niet slechts de verzochte elf kortdurende re-integratieverloven kon afwijzen. Nu klager een verlofplan bij de directeur heeft ingediend en er een positief advies van de selectiefunctionaris bestond over verlof in relatie tot dit specifieke re-integratiedoel, had het op de weg van de directeur gelegen te beoordelen of aan klager wel één of een aantal kortdurende re-integratieverloven konden worden verleend. Zeker nu de selectiefunctionaris klager had geadviseerd om in samenspraak met de directeur een verlofschema op te stellen en vast te laten leggen in het D&R-plan. Volgt ongegrondverklaring van het directeursberoep. (BC 1 augustus 2023, 22/30803/GA)

Insluiten op eigen cel wegens spitactie op de arbeidszaal is geen ordemaatregel of bewaardersarrest

Klager heeft beklag ingesteld tegen onder meer het vervroegd insluiten wegens een spitactie van het intern bijstandsteam. De beklagrechtter bij het JC Zaanstad heeft het beklag formeel gegrond verklaard met toekenning van een geldelijke tegemoetkoming. De directeur heeft tegen deze uitspraak beroep ingesteld, daarbij aanvoerend dat er sprake was van een incidentele

insluiting, waardoor een ordemaatregel of plaatsing op bewaardersarrest niet nodig is. De BC stelt vast dat het directeursberoep tegen de toekenning van de tegemoetkoming is gericht en niet tegen de inhoudelijke ongegrondverklaring van het beklag. Voorts stelt de BC vast dat het vaste jurisprudentie betreft dat indien sprake is van celinspecties als gevolg van een spitactie op de afdeling waardoor gedetineerden (voor korte duur) in een (afzonderings) cel worden ingesloten, de wet niet voorschrijft dat hiervan een schriftelijke beslissing dient te worden uitgereikt. Hoewel in de onderhavige zaak geen sprake is van een celinspectie, maar van een inspectie op de arbeidszaal, meent de BC dat sprake is van een vergelijkbare situatie. Gelet hierop is de BC, anders dan de beklagrechtter, van oordeel dat het kortdurend insluiten op eigen cel tijdens de arbeid vanwege een spitactie in dit geval niet kan worden aangemerkt als een ordemaatregel. Nu evenmin sprake is van een andere situatie zoals opgenomen in de limitatieve opsommingen van artikel 57 en 58 Pbw, hoefde de directeur geen schriftelijke mededeling aan klager uit te reiken of klager voorafgaand aan deze insluiting te horen. Volgt gegrondverklaring van het directeursberoep, met vernietiging van de uitspraak van de beklagrechtter, waarmee de tegemoetkoming komt te vervallen. (BC 30 augustus 2023, 22/26393/GA)

Inzake afwijzing BZT-verzoek kan directeur geen rechtstreeks beroep doen op Regeling model huisregels penitentiaire inrichtingen

Klagers verzoek om BZT is door de directeur afgewezen, omdat klager in het basisprogramma verbleef. In de beslissing staat dat volgens de huisregels van de PI Vught BZT alleen mogelijk is voor gedetineerden verblijvend in het plusprogramma. In het verweerschrift in beklag verwijst de directeur niet naar deze huisregels, maar naar de Regeling model huisregels penitentiaire inrichtingen (hierna: de Regeling). In beroep overweegt de BC dat de directeur

ingevolge artikel 2 lid 1 Regeling voor zijn eigen inrichting huisregels vaststelt met inachtneming van het model opgenomen in de bijlage. In artikel 3.8.1 van die bijlage staat dat het een voorwaarde voor BZT is dat een gedetineerde is gepromoveerd. Maar op het aanvraagformulier voor BZT noch in de ten tijde van het beklag geldende huisregels staat een verblijf in het plusprogramma als voorwaarde vermeld. Wel staat op het aanvraagformulier en in de huisregels dat de gedetineerde minimaal zes weken voor de aanvang van het BZT drugsvrij (bezit en/of gebruik) dient te zijn. Naar het oordeel van de BC kan de directeur, om tot afwijzing van klagers verzoek te komen, geen rechtstreeks beroep doen op de Regeling en had de beslissing derhalve in redelijkheid en billijkheid niet slechts kunnen worden afgewezen op de grond dat klager in het basisprogramma verbleef. Nu de BC verder onvoldoende informatie heeft om inhoudelijk te kunnen oordelen over klagers BZT-verzoek, wordt de beslissing van de directeur – bij deze stand van zaken – als onredelijk en onbillijk aangemerkt. Volgt gegrondverklaring van het beroep, met vernietiging van de uitspraak van de beklagrechtter en alsnog gegrondverklaring van het beroep. Nu de rechtsgevolgen van de bestreden beslissing niet meer ongedaan zijn te maken, aangezien klager niet meer in de PI verblijft, komt hem een tegemoetkoming toe. De BC stelt deze vast op € 30, omdat niet kan worden vastgesteld of klagers verzoek om BZT bij een nieuwe beslissing zou zijn toegewezen. (BC 7 november 2023, 22/26160/GA)

Individuele verantwoordelijkheid in MPC maar tweede disciplinaire straf niet redelijk

Klager heeft beklag ingesteld tegen een disciplinaire straf van veertien dagen opsluiting in een strafcel, vanwege de vondst van contrabande op klagers meerpersoonscel (MPC). Klager betwist daarbij diens verantwoordelijkheid zonder meer voor alles wat in de MPC wordt aangetroffen. Indien de contrabande wel aan klager wordt

toegerekend, is volgens klager van belang dat hij ten tijde van het aantreffen van de contrabande al vier dagen niet meer in die cel verbleef. Dat zou betekenen dat de contrabande al aanwezig was tijdens de eerste doorzoeking, en toen niet door het personeel is gevonden. Klager kan daarom niet voor een tweede maal deze disciplinaire straf worden opgelegd. De BC stelt vast dat er naar aanleiding van een celinspectie op 11 december 2022 waarbij contrabande is aangetroffen op de MPC van klager en zijn celgenoot, aan beiden een disciplinaire straf is opgelegd van veertien dagen opsluiting in een strafcel. Gedurende de tenuitvoerlegging van deze straf heeft vier dagen later opnieuw op deze MPC een celinspectie plaatsgevonden, waarbij wederom contrabande is aangetroffen. Aan klager is opnieuw een disciplinaire straf van veertien dagen opsluiting in een strafcel opgelegd, waartegen het onderhavige beklag – en beroep – is gericht. Met betrekking tot de vraag of klager verantwoordelijk kan worden gehouden voor de bij de tweede celinspectie aangetroffen contrabande, overweegt de BC dat volgens vaste jurisprudentie beide gedetineerden verantwoordelijk kunnen worden gehouden voor de vondst van contrabande op hun cel, tenzij aannemelijk is dat één van hen geen verwijt treft. In verband daarmee is het van betekenis dat in een verslag van aantreffen van de voorwerpen op cel duidelijk wordt gerelateerd welke voorwerpen op welke plaats en onder welke eventuele nadere omstandigheden zijn aangetroffen, zodat bijvoorbeeld blijkt dat het voorwerp voor één of voor beide gedetineerden zichtbaar was of dat het voorwerp zich op een eenvoudig toegankelijke plaats bevond en dat de ontkenning van wetenschap van klager, gezien de omstandigheden, niet aannemelijk is. In het onderhavige geval is de contrabande aangetroffen achter een afgesloten toiletspot op klagers MPC. Nu klager hier toegang toe had en uit de toelichting van de directeur ter zitting volgt dat bij klager eerder (regelmatig) gereedschappen op cel zijn aangetroffen, acht de BC het

onvoldoende aannemelijk geworden dat klager geen wetenschap heeft gehad van deze contrabande. Dat klager ten tijde van de vondst van de contrabande al vier dagen niet op deze cel verbleef, doet hieraan niet af, aangezien in de tussenliggende periode niemand op deze MPC heeft verbleven. Klager treft mitsdien een verwijt ten aanzien van de bij de tweede celinspectie aangetroffen contrabande.

De vraag echter of hiervoor aan klager een tweede disciplinaire straf kon worden opgelegd wordt door de BC ontkennend beantwoord. De BC heeft eerder geoordeeld dat:

“als uitgangspunt heeft te gelden dat bestrafing per feit plaatsvindt, maar dat de wet geen aanknopingspunt geeft voor de beantwoording van de vraag of een bepaald feitelijk gebeuren moet worden aangemerkt als één feit of als meer feiten. Indien er verschillende penitentiaire verbods- en/of gebodsnormen zijn overtreden, kan de overtreding van een norm in beginsel worden aangemerkt als één feit, zodat bij meer normovertredingen sprake is van meer feiten. Slechts in het uitzonderlijke geval dat de feiten een zodanig sterke samenhang vertonen dat er geen verschil is in tijd, plaats, verwijt en te beschermen rechtsgoed, is dit volgens de beroepscommissie anders (vgl. RSJ 1 april 2021, R-20/7546/GA e.v. en RSJ 23 april 2019, R-18/2237/GA).”

Van een dergelijk uitzonderlijk geval is in de onderhavige zaak geen sprake. Naar het oordeel van de BC moeten de bij beide celinspecties aangetroffen contrabande als twee verschillende feiten worden aangemerkt, waardoor de directeur in beginsel tweemaal een disciplinaire straf aan klager heeft kunnen opleggen. De BC acht het echter, gelet op de omstandigheid dat de bij de tweede celinspectie aangetroffen contrabande ook al voordien op de MPC aanwezig moet zijn geweest, niet redelijk dat aan klager tweemaal een (maximale) disciplinaire straf van veertien dagen opsluiting in een strafcel is opgelegd. Daarom

volgt gegrondverklaring van het beroep, met vernietiging van de uitspraak van de beklagcommissie en gegrondverklaring van het beklag voor zover de straf de (totale) duur van veertien dagen te boven gaat. Nu de rechtsgevolgen van de bestreden beslissing niet meer ongedaan zijn te maken, komt klager een tegemoetkoming toe ten bedrage van € 175. (BC 9 oktober 2023, 23/32433/GA)

S. Struijk

2. Plaatsing en overplaatsing

Zelfmelder, onvoorziene gebeurtenis in het buitenland

Klager wil graag uitstel van zijn melddatum, omdat hij ten tijde van een bezoek aan zijn (zieke) moeder in Sri Lanka een auto-ongeluk heeft gehad en daar op dit moment voor behandeld wordt. Hoewel de BC begrijpt dat het voor klager op dit moment lastig is om vanuit Sri Lanka terug te reizen naar Nederland, komt uit de stukken naar voren dat klager sinds 9 mei 2023 bekend is met de noodzaak tot tenuitvoerlegging van het vonnis. Klager heeft, door (minder dan een maand voor de melddatum) op 6 november 2023 te vertrekken naar Sri Lanka, zelf het risico genomen dat hij niet op tijd kon terugkeren naar Nederland om zich te melden. Het beroep wordt daarom ongegrond verklaard. (BC 28 november 2023, 23/37408/GB)

Horizontale overplaatsing, aanwezigheid vadervleugel

Klager wil graag worden overgeplaatst naar de locatie Esserheem, omdat daar een vadervleugel is. Dat is echter onvoldoende om te kunnen spreken van bijzondere omstandigheden op grond waarvan zou moeten worden afgeweken van het juiste arrondissement. Het beroep wordt daarom ongegrond verklaard. (BC 20 december 2023, 23/36091/GB)

EBI, tussentijds verzoek tot uitplaatsing

De Regeling selectie, plaatsing en overplaatsing van gedetineerden staat er niet aan in de weg dat een gedetineerde die in de EBI verblijft tussentijds verzoekt om plaatsing in een ander regime. Verweerder dient dus te beslissen op een dergelijk verzoek – en heeft dat ook gedaan – waarna beroep openstaat tegen een afwijzende beslissing. De BC heeft eerder geoordeeld dat de beslissing om klagers verblijf in de EBI met twaalf maanden te verlengen niet onredelijk of onbillijk is. Tegen deze achtergrond moet er sprake zijn van uitzonderlijke omstandigheden om te kunnen oordelen dat verweerder klagers verzoek niet in redelijkheid heeft kunnen afwijzen. In dit geval is geen sprake van uitzonderlijke omstandigheden. Het beroep wordt daarom ongegrond verklaard. (BC 21 december 2023, 23/37039/GB)

P. de Vries

3. Andere rechtspraak

Gewezen kan worden op enkele EHRM-beslissingen die niet concreet voor de Nederlandse situatie van belang zijn maar wel een soort van achtergrondmuziek voor de wetgever opleveren. In de eerste plaats betreft dit de terughoudendheid die betracht moet worden bij het gebruik van pepperspray tegen een opstandige gedetineerde en de noodzaak van onderzoek als het wel gebruikt wordt (EHRM 3 oktober 2023 (*El-Asmar t. Denemarken*), ECLI:CE:ECHR:2023:1003JUD002775319, *EHRC Updates* 2023/220). In de tweede plaats aandacht voor de ruimte die de wetgever heeft om gedetineerden uit te sluiten van het kiesrecht bij bepaalde veroordelingen (EHRM 24 oktober 2023 (*Myslihaka e.a. t. Albanië*), ECLI:CE:ECHR:2023:1024JUD006895817, *EHRC Updates* 2023/243). En in de laatste plaats de verschillende regiemsdifferentiaties in het Verenigd Koninkrijk. Daarbij kan zich de vraag voordoen of de keuze voor een bepaald regiem leidt tot een

ongelijke behandeling. De aard van de gevangenisstraf moet worden gezien als 'status' in de zin van artikel 14 EVRM. De regeling van de differentiatie in het Verenigd Koninkrijk is ingewikkeld maar de Staat komt de nodige ruimte toe bij het maken van keuzes in dezen (EHRM 31 oktober 2023 (*Stott t. het Verenigd Koninkrijk*), ECLI:CE:ECHR:2023:1031JUD002610419, *EHRC Updates 2023/247*).

In Rechtbank Den Haag 8 november 2023 (ECLI:NL:RBDHA:2023:16653) wordt in kort geding opgekomen tegen de plaatsing op GVM-lijst. In een kort geding van Bonjo tegen de Staat wordt de vordering om voor de verkiezingen van november 2023 in penitentiaire inrichtingen aparte stembureaus in te richten, afgewezen (Rechtbank Den Haag 9 november 2023, ECLI:NL:RBDHA:2023:17779).

J.P. Balkema

c. **Forensische psychiatrie en psychologie**

1. ***Ontwikkelingen in regelgeving, beleid en praktijk van de forensische zorg***

Op 8 december jongstleden vond alweer de zesde werkconferentie Tbs & Recht plaats, waarin alle partijen die betrokken zijn bij de tenuitvoerlegging van de tbs samenkwamen om ontstane knelpunten in de praktijk te bespreken. Plaats van handeling was, net als de vorige keer, Kontakt der Continenten in Soesterberg. Desondanks wordt de conferentie nog steeds genoemd naar de plek waar tien jaar geleden de eerste editie plaatshad, oftewel: dit was Lunteren VI. Thema voor de dag was 'Met een lenige tbs klaar voor de toekomst'. Er werd, omdat het een soort tienjarig jubileum-editie betrof, eerst teruggekeken naar de opbrengsten van vorige conferenties om van daaruit vooruit te kijken.

Waar de eerste drie conferenties gehouden werden in een tijd waarin de instroom van de tbs terugliep, werden de laatste drie

conferenties door toegenomen instroom juist weer gehouden in een sfeer van schaarste en moeizame uitstroom. Zowel met een nadruk op instroom als met een nadruk op uitstroom ging het in de conferenties vooral over doorstroom. Voorheen door met het verkorten van de behandelduur weer een aantrekkelijke maatregel te zijn voor rechters, thans door met het bevorderen van uitstroom voldoende capaciteit te hebben voor de hoge instroom. Zeker daar bleek dat de gemiddelde intramurale behandelduur weer aan het oplopen is, tot nu ongeveer 9,4 jaar, en dat het aantal tbs-passanten dat in het Huis van Bewaring wacht op plaatsing in een kliniek is opgelopen tot ongeveer 150, was de inhoud van alle workshops op meer of minder directe wijze gekoppeld aan het thema doorstroom. Zo was er ook aandacht voor instrumenten om moeizaam lopende behandeltrajecten vlot te trekken, met name de zorgconferenties waarvoor een nieuw uitvoeringskader in de maak is. Tevens was er aandacht voor de afdelingstypen waar men terecht kan komen als doorstroom niet meer aan de orde is, de LFPZ en longcare, en de verschillen daartussen. Omdat de geschiedenis leert dat het uiteindelijk de rechter is die reageert op (zorgelijke) ontwikkelingen in de praktijk van de tenuitvoerlegging door weer minder tbs op te leggen (en meer te beëindigen), is het bevorderen van de doorstroom het belangrijkste dat het veld kan doen om deze groeiende populatiegolf af te vlakken en een gebalanceerde verhouding tussen instroom en uitstroom te creëren.

Een verdere blik in de toekomst werd verzorgd door futuroloog Richard van Hooijdonk, die overigens daarbij wel uitgaat van een technologische imperatief. Zelf heeft hij al de daad bij het woord gevoegd door een chip in zijn hand te laten implanteren, terwijl de afspraak voor het implanteren van een chip in zijn hoofd gepland staat. De techniek werd gedemonstreerd, voor de ethiek – zeker in de context van dwangverpleging – moest het publiek zelf zorgen, hij zette slechts aan tot nadenken hierover. Een

gevoelige snaar raakte hij door zijn betoog voor managers die openstaan voor verandering en modernisering en zich daarbij laten informeren door nieuwere generaties. Dat dit ook voor de (organisatie van de) forensische zorg van waarde zou kunnen zijn kon wel op bijval rekenen. Symbolisch voor hoe ver hij zijn publiek vooruit was, was het feit dat zijn nieuwste *MacBook* in eerste instantie niet compatibel bleek met de verouderde apparatuur in het voormalige missiehuis van de katholieke kerk. Zo werd direct van het publiek al enige lenigheid gevraagd. Lenigheid werd ook besproken in het kader van de veranderde politieke werkelijkheid na de verkiezingen, waarbij de grootst geworden partij in haar verkiezingsprogramma heeft staan dat de tbs afgeschaft moet worden. Hoewel naar voren kwam dat in het hoofdstuk Veiligheid en Justitie van dat programma heel wat voorstellen staan die juridisch of praktisch onmogelijk zijn, werd ook opgemerkt dat het afschaffen van de tbs nog een van de meest mogelijke is. Ondanks het feit dat slechts een klein deel van het publiek van mening bleek dat sprake was van een cruciaal moment voor de tbs, werd unaniem besloten dat het – voor het eerst sinds de eerste editie – wel weer tijd is voor een manifest. Daarin wordt dan, naast een uitwerking van de gemaakte afspraken, ook nogmaals onderstreept wat de waarde van de tbs-maatregel is.

Cruciaal moment of niet, bij verschillende andere gelegenheden in het najaar is terug- en vooruitgeblikt op ontwikkelingen in de forensische zorg. Zo werd dat bij het Psychiatrisch Juridisch Gezelschap op 6 november gedaan aan de hand van de titel van het parlementair onderzoeksrapport over de tbs uit 2006: *Tbs, vandaag over gisteren en morgen* (Commissie Visser, 2006). En kort daarvoor en daarna logischerwijs ook bij de jubilea van de RSJ en het WODC, respectievelijk een 70-jarig jubileum op 2 november en een 50-jarig jubileum op 9 november. Ten aanzien van de toekomst van de forensische zorg werd in workshops – net als bij Lunteren VI – ook naar

technologische ontwikkelingen gekeken. Bijvoorbeeld werd er aandacht besteed aan VRlof, virtueel verlof als oefening voor daadwerkelijk verlof, waarvoor de techniek als haalbaar is beoordeeld (Hendriks et al., 2023). Een ander voorbeeld is een workshop over de (mogelijke) toepassing van neurotechnologie in de forensische zorg. Allereerst werd een beeld gegeven van de huidige plaats van neurotechnologie in de forensische gedragskunde, waarbij het recent opgerichte neuroloket en de neuropoli van het NIFP centraal stonden – met drie casussen ter illustratie van de werkwijze en waarde van neuroimaging, neuropsychologie, en neurologie binnen de forensische rapportage. Vervolgens werd in deze workshop ook ingegaan op de ethische en ook juridische vragen die opkomende neurotechnologieën opwerpen, waaronder vragen over lichamelijke en mentale integriteit, onder meer in het licht van het Europees Verdrag voor de Rechten van de Mens. Ook werd stilgestaan bij een recent geformuleerde visie dat, *als* er werkzame en veilige technologie beschikbaar is die een snelle en succesvolle resocialisatie mogelijk maakt, deze misschien ook dient te worden aangeboden aan forensische patiënten – omdat zij daar recht op zouden hebben.

Ook voor het Bestuurlijk Overleg Forensische Zorg was de veelheid aan externe ontwikkelingen waarmee de forensische zorg op dit moment te maken heeft, aanleiding om afgelopen jaar een toekomstverkenning uit te voeren (De Ruijter Strategie, 2023). Daarbij werd een veelheid aan partijen uit het forensische zorgveld betrokken: Door in deze toekomstverkenning vooruit te denken en te anticiperen zijn de sectorpartners gezamenlijk tot inzichten gekomen over hun prioriteiten, handelingsrichtingen en mogelijkheden voor strategische samenwerking richting de toekomst. Deze verkenning vormt daarmee het startpunt voor het vormgeven van een Meerjarenagenda. Als methode is het scenariodenken gehanteerd, waarbij niet wordt uitgegaan van één verwachte of gehoopte toekomst, maar

dat verschillende mogelijke toekomstbeelden worden uitgewerkt en doordacht. Door meervoudig – en soms in extremen – over de toekomst na te denken, konden de deelnemers hun gezamenlijke kennis mobiliseren, hun denkkaders oprekken en grip krijgen op de onzekerheid waarmee de forensische zorgsector op dit moment te maken heeft. In de verkenning is steeds vooruit gekeken naar het jaar 2035. De drie fasen van de verkenning bestonden uit:

1. het verkennen van de omgeving op relevante externe trends en ontwikkelingen;
2. het creëren en uitwerken van toekomstscenario's;
3. het formuleren van strategische handelingsopties en inzichten voor een gezamenlijke organisatie van een toekomstbestendige forensische zorg.

Handelingsopties zijn vervolgens ingedeeld in verschillende clusters. Als eerste, 'Inzetten op technologie' (ook hier dus nadrukkelijk aandacht voor technologie), onder meer om het personeelstekort – dat gegeven de leegstaande afdelingen in de klinische forensische zorg op dit moment nijpender is dan het capaciteitstekort – te kunnen terugdringen. Daarbij moet bijvoorbeeld gedacht worden aan het verminderen van administratiedruk door automatisering, zodat personeel meer aan het primaire werk toekomt.

Het tweede cluster is 'Gericht(er) meten en monitoren', waarbij bijvoorbeeld – ondanks mislukte pogingen in het verleden om databases te koppelen – wordt ingezet op monitoring van effecten, ook om met positieve uitkomsten draagvlak te kunnen genereren. Ten derde, 'Flexibiliteit inbouwen voor fluctuerend beroep op forensische zorg', wat een leerpunt is naar aanleiding van het sluiten van forensische zorgcapaciteit toen de tbs-populatie daalde. Zowel voor het flexibel – 'lenig' – kunnen inzetten van capaciteit als personeel wordt ontschotting bepleit tussen verschillende sectoren. Vandaar ook dat cluster vier en vijf betreffen: 'Investeren in samenwerking met de

reguliere zorg en het sociaal domein' en 'Investeren in samenwerking met het gevangeniswezen'. Tot slot wordt onder het kopje communicatie gewezen op 'Draagvlak versterken door het belang van forensische zorg te laten zien'. De aannahme hierbij is dat openheid over de (positieve effecten van de) forensische zorg tegenwicht kan bieden aan negatieve beeldvorming naar aanleiding van incidenten.

Wat communicatie betreft was het afgelopen jaar zeer vruchtbaar. Zo stond de serie *In de tbs* bij het eindejaarslijstje in de top drie van de meest gestreamde documentaires van de NPO in 2023 (Lindemans voor BNNVARA, 2023). In deze serie doet Hans Faber, journalist maar ook oom en dus nabestaande van Anne Faber – om het leven gebracht door iemand die daarvoor 28 jaar gevangenisstraf en tbs kreeg – verslag van het jaar waarin hij meeliep in de Utrechtse Van der Hoevenkliniek. Dat juist hij verslag doet komt waarschijnlijk voor een deel van het publiek de geloofwaardigheid ten goede. Desondanks is hijzelf ook sceptisch over het potentieel van de serie om vooroordelen over de tbs te doorbreken: *'En hoe genuanceerd ik ook denk dat de serie is, je kunt er altijd stukjes uithalen om er je eigen gelijk mee te bewijzen'* (BNNVARA, 2023). Zelf raakte hij, zo vertelt Faber, wel in verwarring omdat hij zijn broer – de vader van Anne – beloofd had er geen kritiekloze serie van te maken, terwijl hij in gesprek met de acht ter beschikking gestelden die hij volgde (zes mannen en twee vrouwen) ook merkte dat het gewoon mensen waren, soms ook mensen die volgens hem eigenlijk in de GGZ thuishoorden. Positief is hij uiteindelijk ook over de behandeling in de Van der Hoevenkliniek, en over het feit dat de mensen bij wie de behandeling geen effect heeft niet uit het systeem komen. Hij meent wel dat over dit laatste punt eerder gecommuniceerd moet worden en zelfs dat eventuele onbehandelbaarheid bij het merendeel van de patiënten al vroeg is in te schatten – al is die visie wetenschappelijk nog wel wat mager gefundeerd. In de serie

is overigens een nieuwe techniek gebruikt om de patiënten onherkenbaar te maken terwijl de kijker toch emoties via gezichts-uitdrukkingen kan meekrijgen.

Onherkenbaarheid is van belang vanwege (de belangen van) de slachtoffers. Mede daarom is het eenvoudiger om patiënten via podcasts een stem te geven en dat is recent ook veel gedaan. Na de podcast *Daders* waarin in beide seizoenen ook tbs-patiënten aan het woord komen (Cas de Jong voor AVRO-TROS, 2019-2021) richt ook de podcast *TBS* – niet te verwarren met de bij de televisieserie behorende podcast *In de tbs* waarin medewerkers en deskundigen aan het woord komen – zich op verhalen van patiënten, al komen ook medewerkers aan het woord (Tom Veldhuijzen voor KRO-NCRV, 2020-2023). Terwijl in het eerste seizoen FPC De Rooyse Wissel (en het Pieter Baan Centrum) de deuren opende, en in de tweede serie getiteld 'Jong en vast' jeugd-inrichting Teylingereind, richt het derde seizoen, dat afgelopen jaar is uitgezonden, zich op vijf tbs-klinieken en even zoveel specifieke doelgroepen: Extreem Vluchten Beheersgevaarlijk (De Kijvelanden), Langdurige Zorg (Pompestichting Zeeland), Vrouwen (Oostvaarderskliniek), Zedenplegers (Van der Hoevenkliniek) en Vreemdelingen (Van Mesdagkliniek).

Die laatste kliniek heeft dit jaar ook drie dagen haar deuren geopend voor een journalist van het *NRC*, waaruit de volgende observaties afkomstig zijn (Schraivesande, 2023): *'En zo gaat het de hele dag door. Een tbs-kliniek is als een minisamenleving waarin de ene groep – de patiënten – het echte leven naspeelt en de andere groep – sociaaltherapeuten en behandelaren – met elkaar beoordeelt hoe ze dat doen. Een kunstmatig gecreëerde wereld waarin bij goed gedrag patiënten iets meer van hun vrijheid heroveren. Telkens een stapje dichterbij de uitgang. Totdat het een keer misgaat en ze weer terug worden geplaatst – er zijn er die de uitgang nooit halen. [...en...] Je wilt niet weten wat er allemaal aan zoetigheid doorheen gaat in een tbs-kliniek. Op deze afdeling met twaalf*

patiënten, één van de leefgroepen van de Groningse Van Mesdag, dagelijks één doos suikerklontjes. Sommigen doen acht klontjes in de koffie. Onder hen zijn ex-verslaafden met een zucht naar suiker. Een deel zit aan de antipsychotica, dat verandert de smaakbeleving. Maar er zijn er ook die het doen gewoon omdat het kán. Zelf bepalen hoeveel klontjes je in de koffie gooit – ook dat is vrijheid.'

Een laatste voorbeeld van communicatie richting de samenleving door het openen van de deuren voor journalisten is de korte documentaire die gemaakt werd over de Jonkerboys, de enige voetbalclub uit de amateurcompetities van de KNVB die altijd thuiswedstrijden speelt omdat het elftal bestaat uit patiënten en medewerkers van de Pompekliniek Nijmegen (Eva Oosterveld voor VPRO, 2023). Zoals ook eerdere kritische observaties van journalisten tonen: het reële beeld is niet altijd rooskleurig. Het toeval wilde dat precies in de wedstrijd die door de documentairemakers gefilmd is een opstootje plaatsvond, hetgeen echt zeldzaam is bij de Jonkerboys. Het zal mede de inspiratie zijn geweest voor de titel 'Rode Kaart', die vast ook symbolisch bedoeld is. In de documentaire zijn de spelers van een afstand of van de achterkant zichtbaar en horen we ze spreken onder beelden van het terrein van de kliniek. Opvallend daarbij zijn de tijdelijke hekken met Constantines (Scheermesdraad), die er dit jaar staan als noodmaatregel naar aanleiding van een ontvluchting door het hek met behulp van een slijptol en handlanger van buitenaf vorig jaar (deze noodhekken zijn thans weer (grotendeels) verdwenen). De Inspectie Justitie en Veiligheid schreef er een kritisch incidentenrapport over (IJ&V, 2023a), zoals die dat ook deed over het tragische overlijden van een therapeut in Veldzicht (IJ&V, 2023b). Gemene deler van die rapporten, naast materiële beveiligingskwesaties (bij Veldzicht functioneerde een deur niet goed), is een geconstateerde disbalans tussen aandacht voor zorg versus veiligheid en een gebrek aan 'forensische scherpte'. Dat de forensische zorg juist ook

gekenmerkt wordt door zorg als veiligheid, ofwel relationele beveiliging naast fysieke en procedurele, en dat juist daarin de forensische scherpste wordt bereikt, wordt door de formulering als tegenstelling wellicht wat miskend. Wat dat betreft is het opvallend dat twee hieronder te bespreken recente proefschriften relationele veiligheid als onderwerp hebben en ook nog één forensische scherpste.

Tot slot noemen we kort de uitspraak van de Hoge Raad in de zaak Thijs H. Op 17 oktober 2023 deed de Hoge Raad uitspraak in deze zaak waarbij een beoordelingskader voor de ontoerekenbaarheid werd geïntroduceerd (ECLI:NL:HR:2023:1295):

“De feitenrechter kan op grond van artikel 39 Sr beslissen dat het tenlastegelegde feit niet aan de verdachte kan worden toegerekend als ten tijde van dat feit bij de verdachte sprake was van een stoornis als bedoeld in deze bepaling en de verdachte als gevolg van die stoornis niet kon begrijpen dat dat feit wederrechtelijk was of niet in staat was in overeenstemming te handelen met zijn begrip van de wederrechtelijkheid van dat feit.”

Dit is een bijzondere stap. Nederland kende juist een ‘open’ criterium voor de ontoerekeningsvatbaarheid, waarbij in feite slechts gezegd werd dat een verdachte, *indien* hij ontoerekenbaar isgeen straf opgelegd kan worden. Daarvoor was indertijd door de wetgever, zoals Bijlsma (2016) beschrijft, bewust gekozen zodat gedragskundige en rechter bij de beoordeling van de toerekenbaarheid niet door een te nauw criterium zouden worden beperkt. En nadere criteria waren sinds de negentiende eeuw noch door de wet, noch door de Hoge Raad gespecificeerd. Nu is dat wel gebeurd. Daarbij hoeft de feitenrechter, aldus de Hoge Raad, slechts vast te stellen of er sprake is van “een stoornis en/of gebrekkige ontwikkeling in juridische zin”. Een DSM-5 classificatie is geen vereiste en de rechter is ook “niet gebonden” aan uitgebrachte deskundigenadviezen. De Nederlandse Vereniging

voor Psychiatrie reageerde kritisch (Haan 2023) – verdere (wetenschappelijke) discussie zal ongetwijfeld volgen. Wij beperken ons hier tot deze signalering van een belangrijke – historische – uitspraak.

2. **Wetenschappelijke ontwikkelingen op het grensvlak van gedragskunde en recht**

Op 16 november verdedigde Meike de Vries in Nijmegen het proefschrift ‘Exploring relational security, social ward climate and factors playing a role in patient-staff interaction within high secure forensic psychiatric care’. In vijf verschillende studies worden enkele karakteristieken van professionals en patiënten, de emotionele reacties en coping strategieën van medewerkers in interactie met patiënten, als ook instrumenten die leefklimaat in kaart brengen en een instrument dat relationele veiligheid in kaart brengt, onderzocht. Die laatste is de Nederlandse versie van de See Think Act (STA) schaal die aan de hand van een positieve relatie met aspecten van leefklimaat en team reflexiviteit valide lijkt te zijn. Daarbij is gebruiksvriendelijkheid van belang om ook het patiëntperspectief te kunnen incorporeren, hetgeen nodig is omdat blijkt dat medewerkers niet zomaar kunnen vertrouwen op hun eigen ervaringen als indicator voor hoe het sociale klimaat wordt ervaren door patiënten. Bij elkaar genomen vergroten deze studies het inzicht in het complexe werk van professionals in de hoogbeveiligde forensische zorg, terwijl de resultaten aanknopingspunten bieden voor verbeteringen in de praktijk en voor vervolgonderzoek.

En op 29 november promoveerde Fleur Souverein in Amsterdam (VU) op hetzelfde thema van relationele veiligheid, maar dan binnen de setting van kleinschalige woonvoorzieningen van justitiële jeugdinstellingen, onder de titel: ‘Breaking walls, building connections. Relational security in small-scale community-embedded youth justice facilities’. De eerste studies gaan over de deze faciliteiten (lessen die er uit

de beleidskeuze achter deze detentievorm te trekken zijn, ook ten aanzien van succesvolle plaatsing) en de laatste studies over relationele veiligheid, die juist in minder fysiek beveiligde voorzieningen van belang is. Er wordt aandacht besteed aan de conceptualisatie van het begrip als ook op de interactie met fysieke en procedurele beveiliging. Deze drie beveiligingsdimensies kunnen elkaar aanvullen, maar ook conflicterend zijn. Een onevenwichtige balans, bijvoorbeeld door een te sterke focus op fysieke beveiliging, kan geweld door jongeren én professionals juist vergroten in plaats van verkleinen. Verwezen wordt naar onderzoek dat aantoont dat, wanneer de veiligheid in het geding is, het inperken van de vrijheid en autonomie van jongeren door repressieve maatregelen professionals en jongeren weliswaar beschermt tegen directe verdere schade, maar dat het risico op een nieuw incident op lange termijn juist toeneemt: dit wordt de ‘agressie-dwang cyclus’ genoemd. Die vraagt om een zorgvuldige afweging van de balans tussen fysieke, procedurele en relationele beveiliging, waarbij dit proefschrift het belang van relationele beveiliging als kern van het beveiligingsraamwerk onderstreept. Definities van relationele beveiliging verwijzen naar de kennis die professionals hebben over iedereen die vastzit, het vermogen om deze informatie om te zetten in acties die de veiligheid bevorderen en de kwaliteit van de relaties in de instelling. Wat dat betreft vertoont het begrip veel overeenkomst met het onderwerp van de hiernavolgende promotie.

Maartje Clercx, onderzoeker bij De Rooyse Wissel, verdedigde op 27 september in Nijmegen haar proefschrift over ‘forensische scherppte’ onder de titel *‘Connecting the dots: Forensic vigilance as a core competency of forensic mental healthcare professionals’*. Het begrip werd al veelvuldig gebruikt in beleidsstukken over de forensische zorg maar ontbeerde nog een definitie. Die is in dit proefschrift ontwikkeld aan de hand van een enquête onder 700 professionals

die werkzaam zijn in de forensische zorg: ‘Bewustzijn van de patiënt, van zijn of haar stoornis en de forensische setting. Het is het kunnen herkennen van zelfs subtiele signalen van mogelijke escalatie, het eigen onderbuikgevoel, de capaciteit om hierover met collega’s te communiceren, de bereidheid om te handelen wanneer nodig, en de realisatie dat dit in zichzelf ook een effect op de patiënt kan hebben.’ Op basis hiervan is in het proefschrift een meetinstrument voor forensische scherppte ontwikkeld, is gekeken naar lessen uit incidentenonderzoek en zijn ook patiënten gevraagd welke eigenschappen voor medewerkers in dit veld van belang zijn. Uit het onderzoek als geheel blijkt dat forensische scherppte een kernvaardigheid is van forensische professionals en dat forensische scherppte belangrijk is bij het bewaken van de veiligheid in forensische instellingen, waarmee de relatie met het begrip relationele veiligheid gelegd is.

Op 6 juli promoveerde Nienke Verstegen, onderzoeker bij de Van der Hoevenkliniek en universitair docent bij het Willem Pompe Instituut, aan de Universiteit Maastricht op het proefschrift *Hurt people hurt people: Characteristics and impact of inpatient aggression in forensic mental health care*. Het proefschrift behelst een studie waarin binnen het bestek van zes hoofdstukken vanuit verschillende perspectieven onderzoek is gedaan naar agressie-incidenten binnen de forensische zorg. Globaal bestaat het onderzoek uit twee hoofdvragen. De eerste betreft het voorkomen/aard/daders van de agressie-incidenten – in welk kader Verstegen duizenden incidenten onderzocht. Ze concludeert onder meer: “Meer dan de helft van alle patiënten (n = 276, 54,9%) vertoonde ten minste één keer verbale agressie, terwijl 27,2% van alle patiënten (n = 137) één of meer incidenten van fysiek geweld vertoonde. Vrouwelijke patiënten waren verantwoordelijk voor meer fysiek gewelddadige incidenten dan mannelijke patiënten. Patiënten opgenomen met een civielrechtelijk bevel vertoonden meer

gewelddadig gedrag dan patiënten met een strafrechtelijk bevel.” Interessant is ook de bevinding van zelfbeschadigend gedrag als voorspeller van agressie: “Er werd ... een duidelijk verband gevonden tussen zelfbeschadiging en intramuraal fysiek geweld op alle uitkomstmaten en in alle analyses.” Vervolgens kijkt Verstegen naar de *impact* van die incidenten, zowel voor de professionals binnen de tbs als de medepatiënten. Hier kreeg ze zicht op door met name interviews en focusgroepen. Ze vraagt hierbij ook aandacht voor ‘microagressie’: “Patiënten werden niet alleen blootgesteld aan fysiek geweld en verbale agressie door andere patiënten, maar ook aan een meer constante stroom van microagressie, zoals bijvoorbeeld beledigende grappen. De mogelijkheden om hieraan te ontsnappen zijn beperkt. Intrapersoonlijke gevolgen waren onder meer angst, hypervigilantie, reactieve agressie, flashbacks en vermijding en terugtrekking.” Tevens schrijft ze: “Er zijn belangrijke overeenkomsten tussen de impact van agressie op professionals en patiënten. Patiënten en professionals rapporteren beide symptomen van trauma na blootstelling aan intramurale agressie.” Op basis van haar bevindingen pleit ze voor ‘traumasensitieve zorg’.

Op 27 september promoveerde Lydia ter Haar-Pomp aan de universiteit Tilburg op het proefschrift *Personal networks in the forensic psychiatric context Exploring a person-centered social network approach to support forensic psychiatric treatment decisions*, dat tot stand kwam binnen FPC Dr. S. van Mesdag, Tilburg University en Stenden University. Sociale netwerken van forensische patiënten staan in haar onderzoek centraal. Volgens Ter Haar-Pomp draagt de netwerkbenadering “bij aan het beter zicht krijgen op hoe personen (inter) acteren binnen een specifieke sociale context.” Tegelijkertijd is het “[o]pmerkelijk [...] dat een persoonlijke netwerkbenadering met een focus op de forensisch psychiatrische populatie ontbrak in de klinische praktijk.” Het proefschrift beoogt (dan ook) te verhelderen “hoe een

persoonsgerichte sociale netwerkbenadering aanvullende informatie kan verschaffen ter ondersteuning van behandelbeslissingen.” Er werd onderzoek gedaan zowel naar het historische netwerk van patiënten (voorafgaand aan en ten tijde van het delict) als het klinische netwerk/toekomstig netwerk. Er worden ook drie casestudies besproken, waaronder een casestudie waarin “sprake [was] van een sterk gefragmenteerd persoonlijk netwerk op beide tijdstippen. Dit kan als riskant worden gezien vanwege de beperkte collectieve sociale controle mogelijkheden (denk aan monitoren van medicatietrouw). Bij deze casestudie zagen wij het belang van het betrekken van netwerkleden bij risicomanagementinterventies; een adequate risicostrategie werd opgesteld tussen patiënt, twee persoonlijke netwerkleden en het behandelteam; De netwerkleden volgden psycho-educatie en werden de ogen van de professionals buiten de klinische setting. Na een tijdje signaleerden de informele netwerkleden risicovolle gedragsveranderingen bij de patiënt (o.a. niet innemen van medicatie), welke ze onmiddellijk rapporteerden. Zonder de hulp van het persoonlijke netwerk was het zeer aannemelijk dat de medicatieontrouw niet tijdig was vastgesteld.” Ter Haar-Pomp bepleit nader onderzoek naar de persoonlijke netwerkbenadering, niet alleen in de forensische psychiatrie, maar bijvoorbeeld ook binnen de reclassering.

Ook in het volgende proefschrift staan netwerken centraal, zij het in wat andere zin. Op 11 december promoveerde Jan Willem van den Berg, werkzaam bij De Tender (onderdeel van Transfore), aan de KU Leuven op het proefschrift *Beyond the sum of its parts: Towards a network approach of risk of sexual reoffending*. Hoewel er traditioneel veel aandacht is voor risicofactoren voor recidive bij zedendelicten, is er, aldus Van den Berg, geen verklaring voor de manier waarop deze (dynamische) risicofactoren in onderlinge beïnvloeding kunnen leiden tot recidive. Van den Berg heeft nu juist hiernaar onderzoek gedaan, op basis van de

– met name door Denny Borsboom (Universiteit van Amsterdam) – ontwikkelde netwerkbenadering. Hierbij worden statistische technieken gebruikt om causale relaties tussen factoren in een netwerk zichtbaar te maken. Het onderzoek liet, aldus Van den Berg, inderdaad zien dat dynamische risicofactoren elkaar op een relevante manier kunnen beïnvloeden. Een van de conclusies van het onderzoek is meer specifiek dat de resultaten steun geven aan dynamische risico-taxatie instrumenten inderdaad behulpzaam zijn in het optimaliseren van forensische behandeling bij deze groep patiënten. Hij schrijft: “Netwerkanalyse met interindividuele data (op groepsniveau) suggereert dat strategieën voor behandeling en risicomanagement die gericht zijn op (a) sociale afwijzing/ eenzaamheid, (b) cognitieve probleemoplossende vaardigheden, (c) impulsief gedrag, en (d) gevoelloosheid en hardvochtigheid, de grootste kans van slagen hebben om de kans op recidive te verminderen.” Een interessante aanbeveling voor toekomstig onderzoek is na te gaan of er vroege waarschuwingssignalen bestaan in het netwerk van dynamische risicofactoren die aangeven dat er een relevante verandering aanstaande is. Tot slot van deze lijst aan signaleringen van recente promoties een rechtshistorisch onderzoek getiteld ‘De kunst van het straffen? Forensische zorg als premisse’ dat Ester Post op 31 mei verdedigde te Amsterdam (VU). Daarin wordt voor alle juridische kaders die sinds de invoering van forensische zorg als beleidskader als forensische zorgtitels te boek staan bekeken in hoeverre die zorg tot het oorspronkelijke idee achter het kader behoorde. Verdeeld in zorg in detentie, voorwaardelijke modaliteiten en tbs worden ontstaan en ontwikkeling van deze kaders in verschillende tijdspannen besproken. Het is niet verwonderlijk dat bij veel kaders de vaak veel later geformuleerde doelen achter de forensische zorg geen vormend idee bleken te zijn bij het tot stand komen van het betreffende kader. Desondanks is de waarde van dit proefschrift

vooral gelegen in het gestructureerd optekenen van de historische ontwikkeling van al deze kaders voor forensische zorg.

Naast proefschriften zijn er ook nog andere noemenswaardige publicaties verschenen. Waar we in onze vorige rubriek de eerste call van het nieuwe *Tijdschrift voor Forensische Psychiatrie en Psychologie* hebben vermeld, kunnen we nu bijvoorbeeld de verschijning van het eerste nummer melden. Het eerste nummer toont de diversiteit van het onderzoeksveld, zowel wat betreft onderwerpen als wat betreft kaders waarbinnen dat onderzoek is uitgevoerd. Zo zijn er bijdragen vanuit de tbs (over verlof), de pro Justitia rapportage (over risicocommunicatie), de wetgeving rond forensische zorg (over artikel 2.3 Wfz), het jeugdveld (over het doen van onderzoek in een dergelijke setting) en uit België (over behandeling van zedenplegers). Onder de bijdragen zijn ook studies in het kader van een promotieonderzoek en een verplicht onderzoek in het kader van de opleiding tot klinisch psycholoog. De redactie ziet hierin, zo blijkt uit het redactioneel, een voorlopige bevestiging van de gevoelde leemte van een Nederlandstalig tijdschrift op het terrein van de forensische gedragskunde en spreekt de hoop uit dat dit diverse eerste nummer een uitnodigend effect zal hebben op de onderzoekers in het veld.

M.J.F. van der Wolf en G. Meynen

Literatuur

- Commissie Visser, *Tbs, vandaag over gisteren en morgen*, Den Haag, Sdu: 2023.
- Cylia Hendriks, Jochem Jansen, Merel Smit, Lianne Smulders, Arne Popma & Thimo van der Pol, ‘VReedom: training for authorized leave of absence through virtual reality - a feasibility study’, *Frontiers in Psychology* 2023-14, <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2023.1231619>.
- De Ruijter Strategie, *Toekomstverkenning sector Forensische Zorg. Startpunt*

- voor prioritering, richting en strategische samenwerking, Amstelveen: 2023.
- Elena Lindemans, *In de tbs. 2Doc*, BNNVARA, 2023.
 - BNNVARA, 'In de TBS: 'Verschrikkelijke dingen gedaan, maar het zijn ook mensen', *Varagids (en website)* 28 augustus 2023.
 - Cas de Jong, *Daders. Podcast NPOR1*, AVRO-TROS, 2019-2021.
 - Tom Veldhuijzen, TBS. *Podcast NPOR1*, KRO-NCRV, 2020-2023.
 - Freek Schravessande, "Sta elke ochtend op tijd op", 'Scheld niemand uit': zo ziet de dagelijkse praktijk van een tbs-kliniek eruit', *NRC* 25 augustus 2023.
 - Eva Oosterveld, *Rode Kaart. 2Doc Kort*, VPRO 2023.
 - Inspectie Justitie en Veiligheid, *Incidentonderzoek FPC Pompestichting (21 juni 2022)*, Den Haag: IJ&V, Mei 2023(a).
 - Inspectie Justitie en Veiligheid, *Onderzoek naar aanleiding van het steekincident in CTP Veldzicht*, Den Haag: IJ&V, Oktober 2023(b).
 - Johannes Bijlsma, *Stoornis en strafuitsluiting. Op zoek naar een toetsingskader voor ontoerekenbaarheid* (diss. Amsterdam VU), Oosterwijk: Wolf Legal Publishers 2016.
 - Bas Haan, 'Kritiek op arrest Hoge Raad binnen psychiatrie en rechterlijke macht', *NRC* 20 oktober 2023.
 - Meike de Vries, *Exploring relational security, social ward climate and factors playing a role in patient-staff interaction within high secure forensic psychiatric care* (dissertatie Nijmegen), 2023.
 - Fleur Souverein, *Breaking walls, building connections. Relational security in small-scale community-embedded youth justice facilities* (dissertatie Amsterdam VU), 2023.
 - Maartje Clercx, *Connecting the dots: Forensic vigilance as a core competency of forensic mental healthcare professionals* (dissertatie Nijmegen), 2023.
 - Ester Post, *De kunst van het straffen? Forensische zorg als premisse* (dissertatie Amsterdam VU), 2023.
 - Nienke Verstegen, *Hurt people hurt people: Characteristics and impact of inpatient aggression in forensic mental health care* (dissertatie Universiteit Maastricht), 2023.
 - Lydia ter Haar-Pomp, *Personal networks in the forensic psychiatric context Exploring a person-centered social network approach to support forensic psychiatric treatment decisions* (dissertatie Tilburg), 2023.
 - Jan Willem van den Berg, *Beyond the sum of its parts: Towards a network approach of risk of sexual reoffending* (dissertatie KU Leuven), 2023.
 - *Tijdschrift voor Forensische Psychiatrie en Psychologie* 2023-1.